ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

MENEJMENTNING KORXONALAR IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI ROLI

Xomidova Xayotxon Ikromovna
Qo‘qon shahar 43-sonli umumiy
o‘rta ta’lim maktabi direktori
https://doi.org/10.5281/zenodo.23387312

Mazkur maqolada menejmentning korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirishdagi o‘rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Korxonalarda boshqaruv jarayonlarini tashkil etish, iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish, xarajatlarni maqbullashtirish, mehnat unumdorligini oshirish va boshqaruv qarorlarining sifatini yaxshilash masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Shuningdek, zamonaviy boshqaruv usullarining korxona faoliyati natijalariga ta’siri yoritilib, iqtisodiy samaradorlikni oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: menejment, iqtisodiy samaradorlik, korxona, boshqaruv, mehnat unumdorligi, iqtisodiy resurslar, xarajatlarni boshqarish, foyda, rentabellik, raqobatbardoshlik.

Kirish

Hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatini samarali tashkil etish, mavjud resurslardan oqilona foydalanish va raqobatbardoshlikni ta’minlash muhim iqtisodiy vazifalardan biri hisoblanadi. Bozor munosabatlarining rivojlanishi, iste’molchilar talablarining o‘zgarishi, ishlab chiqarish xarajatlarining ahamiyati va zamonaviy texnologiyalarning keng qo‘llanilishi korxonalar oldiga boshqaruv tizimini muntazam takomillashtirish vazifasini qo‘ymoqda.

Korxonaning iqtisodiy natijalari faqat ishlab chiqarish hajmi yoki sotuv miqdori bilan belgilanmaydi. Ushbu natijalar resurslarning qanday taqsimlanishi, xarajatlarning qay darajada nazorat qilinishi, xodimlar faoliyatining tashkil etilishi va boshqaruv qarorlarining asoslanganligiga ham bog‘liq. Shu sababli menejment korxonaning iqtisodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish, mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish va uzoq muddatli rivojlanishini ta’minlashning muhim vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Menejmentning iqtisodiy samaradorlikka ta’sirini o‘rganish nafaqat korxonalar faoliyatini takomillashtirish, balki iqtisodiy resurslardan foydalanish sifatini yaxshilash va xo‘jalik yurituvchi subyektlarning barqarorligini mustahkamlash nuqtayi nazaridan ham dolzarbdir.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari

Tadqiqotning maqsadi menejmentning korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirishdagi rolini aniqlash, boshqaruv jarayonlarining iqtisodiy natijalarga ta’sirini yoritish hamda samaradorlikni oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- menejment va iqtisodiy samaradorlik tushunchalarining mazmunini yoritish;
- boshqaruv jarayonlarining korxona faoliyati natijalariga ta’sirini tahlil qilish;
- iqtisodiy resurslardan foydalanish va xarajatlarni boshqarishning ahamiyatini asoslash;
- mehnat unumdorligi hamda boshqaruv qarorlarining samaradorlikdagi rolini ko‘rsatish;
- korxonalarda boshqaruv tizimini takomillashtirish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqot metodlari

Maqolani tayyorlashda ilmiy adabiyotlarni o‘rganish, tahlil va umumlashtirish, taqqoslash hamda mantiqiy xulosa chiqarish usullaridan foydalanildi. Ushbu yondashuvlar menejmentning iqtisodiy samaradorlikka ta’sir etuvchi asosiy yo‘nalishlarini tizimli ravishda yoritishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili

Menejment nazariyasining shakllanishi va rivojlanishida Anri Fayol, Piter Druker hamda boshqa olimlarning ishlari muhim o‘rin tutadi. Anri Fayol boshqaruvni tashkil etish, rejalashtirish, muvofiqlashtirish va nazorat qilish bilan bog‘liq jarayonlar orqali izohlagan. Uning qarashlari korxona faoliyatida boshqaruv vazifalarining o‘zaro bog‘liqligini tushunishga yordam beradi.

Piter Druker menejmentda maqsadlarni belgilash va natijalarga yo‘naltirilgan boshqaruvga alohida e’tibor qaratgan. Ushbu yondashuv korxonalarda faoliyat natijalarini aniq mezonlar asosida baholash va boshqaruv qarorlarini belgilangan maqsadlar bilan muvofiqlashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Zamonaviy tadqiqotlarda ham boshqaruv amaliyotlari va korxonalarning iqtisodiy natijalari o‘rtasidagi munosabat o‘rganilmoqda. Masalan, Modi va Mishra tomonidan 2011-yilda chop etilgan tadqiqotda ishlab chiqarish, zaxiralar va marketing resurslaridan foydalanish samaradorligi bilan korxonalarning moliyaviy natijalari o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilingan. Mualliflar resurslardan samarali foydalanish moliyaviy natijalar bilan ijobiy bog‘liqlikka ega ekanini, biroq samaradorlikni oshirishdan olinadigan foyda muayyan sharoitlarda kamayib borishi mumkinligini ko‘rsatgan. <Cite refs={["turn742142search0","turn742142search2"]}/>

Boshqaruv amaliyotlari va mehnat unumdorligi bo‘yicha tadqiqotlarda ham xodimlarni to‘g‘ri joylashtirish, natijaga asoslangan rag‘batlantirish, ishlab chiqarish jarayonlarini kuzatish va boshqaruv usullarini takomillashtirishning ahamiyati ta’kidlanadi. Shu bilan birga, menejmentning natijadorligi korxonaning faoliyat sohasi, tashkiliy tuzilmasi va resurs imkoniyatlariga qarab farqlanishi mumkin. <Cite refs={["turn742142search1","turn742142search9"]}/>

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, menejmentni faqat ma’muriy boshqaruv sifatida emas, balki korxona resurslarini muvofiqlashtirish, iqtisodiy maqsadlarga erishish va faoliyat natijalarini yaxshilashga qaratilgan tizim sifatida o‘rganish zarur.

Asosiy qism

Menejment va iqtisodiy samaradorlikning o‘zaro bog‘liqligi

Menejment korxonaning belgilangan maqsadlariga erishish uchun insonlar mehnati, moddiy vositalar, moliyaviy mablag‘lar va axborot resurslarini boshqarish jarayonidir. Uning asosiy vazifalari rejalashtirish, tashkil etish, xodimlarni rag‘batlantirish, faoliyatni muvofiqlashtirish va nazorat qilishni o‘z ichiga oladi.

Iqtisodiy samaradorlik esa sarflangan resurslar va erishilgan natijalar o‘rtasidagi nisbatni ifodalaydi. Korxona faoliyatida samaradorlikni baholashda ishlab chiqarish hajmi, mahsulot tannarxi, foyda, rentabellik, mehnat unumdorligi va aktivlardan foydalanish darajasi kabi ko‘rsatkichlar muhim ahamiyatga ega.

Menejment ushbu ko‘rsatkichlarga bir necha yo‘nalish orqali ta’sir ko‘rsatadi. Birinchidan, rejalashtirish resurslarga bo‘lgan ehtiyojni aniqlash va ularni ustuvor vazifalarga taqsimlash imkonini beradi. Ikkinchidan, tashkiliy boshqaruv ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish jarayonlaridagi vazifalarni muvofiqlashtiradi. Uchinchidan, nazorat va tahlil rejalashtirilgan natijalar bilan amaldagi ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi farqlarni aniqlashga yordam beradi.

Shu nuqtayi nazardan, samarali menejment korxonaning iqtisodiy imkoniyatlarini to‘g‘ri yo‘naltirish va resurslardan foydalanishdagi kamchiliklarni kamaytirish uchun zarur shartlardan biri hisoblanadi.

Boshqaruv qarorlarining iqtisodiy natijalarga ta’siri

Korxonaning kundalik va strategik faoliyatida qabul qilinadigan qarorlar uning iqtisodiy natijalariga bevosita yoki bilvosita ta’sir ko‘rsatadi. Ishlab chiqarish hajmini belgilash, xomashyo xarid qilish, xodimlarni ishga taqsimlash, investitsiyalarni rejalashtirish va mahsulot narxini aniqlash kabi qarorlar korxonaning daromadlari hamda xarajatlariga ta’sir qiladi.

Boshqaruv qarorlarining asoslanganligi mavjud axborotlarning sifati, tahlilning to‘g‘riligi va muqobil variantlarning baholanishiga bog‘liq. Qarorlar faqat qisqa muddatli foydani oshirishga qaratilsa, uzoq muddatda mahsulot sifati, xodimlar malakasi yoki ishlab chiqarish imkoniyatlariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli boshqaruvda qisqa va uzoq muddatli maqsadlar o‘rtasidagi muvozanatni saqlash muhimdir.

Korxonalarda qaror qabul qilish jarayonini takomillashtirish uchun iqtisodiy ko‘rsatkichlarni muntazam kuzatish, xarajatlar tarkibini tahlil qilish va kutilayotgan natijalarni oldindan baholash maqsadga muvofiq.

Resurslardan samarali foydalanish va xarajatlarni boshqarish

Korxonaning iqtisodiy samaradorligini oshirishda moddiy, moliyaviy va mehnat resurslaridan oqilona foydalanish muhim ahamiyatga ega. Resurslarning ortiqcha sarflanishi mahsulot tannarxini oshiradi, mablag‘larning samarasiz taqsimlanishi esa korxonaning rivojlanish imkoniyatlarini cheklashi mumkin.

Moddiy resurslarni boshqarishda xomashyo va materiallar sarfini me’yorlashtirish, ombor zaxiralarini maqbul darajada saqlash hamda yetkazib berish jarayonlarini rejalashtirish muhimdir. Moliyaviy resurslarni boshqarishda daromad va xarajatlarni rejalashtirish, pul oqimlarini nazorat qilish va investitsiya qarorlarining iqtisodiy maqsadga muvofiqligini baholash zarur.

Xarajatlarni kamaytirish jarayoni mahsulot sifati yoki xodimlar mehnat sharoitini yomonlashtirish hisobiga amalga oshirilmasligi kerak. Aksincha, menejment ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirish, ortiqcha operatsiyalarni qisqartirish va resurslar sarfini aniq hisobga olish orqali samaradorlikka erishishi lozim.

Mehnat unumdorligi va xodimlarni boshqarish

Korxonaning iqtisodiy natijalari xodimlarning malakasi, ishni tashkil etish darajasi va mehnatga bo‘lgan munosabatiga ham bog‘liq. Xodimlarning vazifalari aniq belgilanmagan, ish jarayonlari muvofiqlashtirilmagan yoki rag‘batlantirish tizimi natijalarga mos bo‘lmagan sharoitda mehnat unumdorligi pasayishi mumkin.

Samarali menejment xodimlarning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish, ularning vazifalarini qobiliyatlariga muvofiq taqsimlash va bajarilgan ish natijalarini adolatli baholashni nazarda tutadi. Malaka oshirish, mehnatni to‘g‘ri tashkil etish va natijaga asoslangan rag‘batlantirish tizimi xodimlarning samarali ishlashiga ko‘maklashadi.

Bunda mehnat unumdorligini faqat ish hajmi bilan baholash yetarli emas. Mahsulot sifati, xizmat ko‘rsatish darajasi, mehnat xavfsizligi va mijozlar ehtiyojini qondirish kabi omillar ham hisobga olinishi lozim.

Raqamli texnologiyalar va boshqaruv samaradorligi

Zamonaviy sharoitda raqamli texnologiyalar korxonalarda boshqaruv jarayonlarini takomillashtirishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Elektron hisob tizimlari, boshqaruv hisobotlari, ombor nazorati va sotuvlar tahlili korxona faoliyati to‘g‘risidagi ma’lumotlarni tezkor olish imkonini beradi.

Raqamli vositalar yordamida resurslar sarfi, mahsulot tannarxi, buyurtmalar holati va moliyaviy ko‘rsatkichlarni muntazam kuzatish mumkin. Bu rahbarlarga muammolarni erta aniqlash va ma’lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

Biroq raqamli texnologiyalarni joriy etishning o‘zi avtomatik ravishda iqtisodiy samaradorlikni kafolatlamaydi. Ularning natijadorligi texnologiyalarning korxona ehtiyojlariga mosligi, xodimlarning tayyorgarligi va boshqaruv jarayonlariga qay darajada integratsiya qilinganiga bog‘liq.

Iqtisodiy samaradorlikni baholash ko‘rsatkichlari

Menejment samaradorligini baholash uchun korxona faoliyatining o‘zaro bog‘liq iqtisodiy ko‘rsatkichlaridan foydalanish zarur. Jumladan, quyidagi ko‘rsatkichlar muhim hisoblanadi:

- **Mehnat unumdorligi** — ma’lum davrda ishlab chiqarilgan mahsulot yoki ko‘rsatilgan xizmat hajmining sarflangan mehnatga nisbati.
- **Mahsulot tannarxi** — mahsulot ishlab chiqarish va tegishli xarajatlar natijasida shakllanadigan qiymat ko‘rsatkichi.
- **Rentabellik** — foydaning tegishli xarajatlar, aktivlar yoki boshqa tanlangan iqtisodiy ko‘rsatkichlarga nisbati.
- **Aktivlardan foydalanish samaradorligi** — korxona aktivlari yordamida daromad yoki ishlab chiqarish natijalarini shakllantirish darajasi.
- **Resurslar sarfi** — mahsulot birligi yoki xizmat hajmiga to‘g‘ri keladigan moddiy, mehnat va boshqa resurslar miqdori.

Ushbu ko‘rsatkichlarni muntazam tahlil qilish korxonaning mavjud imkoniyatlarini aniqlash, resurslardan foydalanishdagi kamchiliklarni ko‘rish va boshqaruv qarorlarini takomillashtirishga yordam beradi.

Shu bilan birga, iqtisodiy samaradorlikni baholashda bitta ko‘rsatkichga tayanib qolmaslik lozim. Masalan, xarajatlarning kamayishi ishlab chiqarish hajmi yoki mahsulot sifati pasayishi hisobiga yuzaga kelgan bo‘lsa, buni boshqaruv samaradorligining yaxshilanishi deb baholash to‘g‘ri bo‘lmaydi.

Muhokama va amaliy takliflar

Yuqoridagi nazariy tahlil menejmentning korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirishdagi roli bir nechta omillarning o‘zaro ta’siri orqali namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi. Boshqaruv tizimining samaradorligi faqat rahbarning qarorlari bilan cheklanmaydi. Unda tashkiliy tuzilma, xodimlar malakasi, axborot sifati, moliyaviy imkoniyatlar va bozor sharoitlari ham muhim o‘rin tutadi.

Korxonalarda menejment samaradorligini oshirish uchun quyidagi amaliy takliflar ilgari suriladi:

Birinchidan, korxona faoliyati uchun aniq maqsad va natijadorlik ko‘rsatkichlarini belgilash zarur. Har bir bo‘limning vazifalari umumiy iqtisodiy maqsadlar bilan bog‘lanishi lozim.

Ikkinchidan, xarajatlar va resurslar sarfini muntazam tahlil qilish tizimini takomillashtirish kerak. Rejalashtirilgan va amaldagi ko‘rsatkichlarni taqqoslash ortiqcha xarajatlarni aniqlash imkonini beradi.

Uchinchidan, xodimlarni rag‘batlantirish mexanizmlarini bajarilgan ish natijalari bilan muvofiqlashtirish maqsadga muvofiq. Bunda rag‘batlantirish mezonlari shaffof, o‘lchanadigan va xodimlar uchun tushunarli bo‘lishi kerak.

To‘rtinchidan, boshqaruv qarorlarini qabul qilishda iqtisodiy tahlil va ishonchli ma’lumotlardan foydalanish ko‘lamini kengaytirish lozim. Bu muqobil qarorlarning afzallik va cheklovlarini oldindan baholashga yordam beradi.

Beshinchidan, korxona faoliyatiga mos raqamli boshqaruv vositalarini bosqichma-bosqich joriy etish kerak. Bunda kutilayotgan foyda, joriy etish xarajatlari va xodimlarni tayyorlash ehtiyoji hisobga olinishi zarur.

Oltinchidan, samaradorlikni baholashda qisqa muddatli moliyaviy natijalar bilan bir qatorda uzoq muddatli rivojlanish omillarini ham e'tiborga olish lozim. Mahsulot sifati, mijozlar qoniqishi, xodimlar salohiyati va ishlab chiqarish barqarorligi shular jumlasidandir.

Mazkur takliflar korxonaning faoliyat sohasi va mavjud imkoniyatlaridan kelib chiqib tatbiq etilishi kerak. Ularning haqiqiy iqtisodiy samarasini aniqlash uchun korxona ma'lumotlari asosida joriy etishdan oldingi va keyingi natijalarni taqqoslash maqsadga muvofiq.

Xulosa

O'tkazilgan nazariy tahlil asosida menejment korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim boshqaruv omili ekanini ta'kidlash mumkin. Samarali boshqaruv resurslarni rejalashtirish, ularni oqilona taqsimlash, xarajatlarni nazorat qilish, xodimlar faoliyatini muvofiqlashtirish va iqtisodiy natijalarni baholash orqali korxona faoliyatining barqarorligini mustahkamlashga yordam beradi.

Korxonalarda iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun boshqaruv qarorlari ishonchli ma'lumotlarga asoslanishi, resurslardan foydalanish ko'rsatkichlari muntazam tahlil qilinishi va xodimlarni rag'batlantirish tizimi natijadorlik bilan bog'lanishi zarur. Raqamli texnologiyalardan oqilona foydalanish ham boshqaruv jarayonlarining tezkorligi va axborot bilan ta'minlanganligini yaxshilashi mumkin.

Maqolaning amaliy ahamiyati shundan iboratki, unda taklif etilgan yondashuvlar korxonalarda boshqaruv jarayonlarini tahlil qilish va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqishda foydalanilishi mumkin. Biroq takliflarning samaradorligini aniq miqdoriy baholash uchun muayyan korxonaning moliyaviy va ishlab chiqarish ma'lumotlariga asoslangan alohida amaliy tadqiqot o'tkazish talab etiladi.

Umuman olganda, menejmentni takomillashtirish korxonaning mavjud resurslaridan samarali foydalanish, iqtisodiy natijalarni yaxshilash va raqobatbardoshligini mustahkamlashning muhim yo'nalishidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Fayol H. General and Industrial Management. London: Pitman, 1949.
2. Drucker P. F. The Practice of Management. New York: Harper & Brothers, 1954.
3. Robbins S. P., Coulter M. Management. Pearson. Nashr yili va nashr raqami foydalanilgan nusxaga muvofiq ko'rsatiladi.
4. Modi S. B., Mishra S. What Drives Financial Performance—Resource Efficiency or Resource Slack? Evidence from U.S. Based Manufacturing Firms from 1991 to 2006 // Journal of Operations Management. 2011. Vol. 29, No. 3. P. 254–273. https://doi.org/10.1016/j.jom.2011.01.002
5. Bloom N., Van Reenen J. Measuring and Explaining Management Practices Across Firms and Countries // The Quarterly Journal of Economics. 2007. Vol. 122, No. 4. P. 1351–1408. https://doi.org/10.1162/qjec.2007.122.4.1351
6. O'zbekiston Respublikasining "Raqobat to'g'risida"gi Qonuni. 2023-yil 3-iyul, O'RQ-850-son. https://lex.uz
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining rasmiy ma'lumotlari. https://stat.uz